

ного аспекту урбаністики. Вихід на такі обрії є цілком суголосним до назви цього розділу книги «У пошуках обличчя міста».

Перспективи інституціоналізації історичної урбаністики полягають і в активнішому долученні українських фахівців цієї галузі до відповідних міжнародних асоціацій, інших інституцій і спільнот, у розширенні представництва вітчизняних науковців у складі авторів авторитетних зарубіжних часописів з історичної урбаністики.

ОКСАНА МІХЕЄВА, ОЛЕКСІЙ МУСІЄЗДОВ, ВІКТОРІЯ СЕРЕДА

СУЧАСНА СОЦІОЛОГІЯ МІСТА В УКРАЇНІ

Соціологія міста в Україні є відносно молодю, але доволі динамічною ділянкою наукового знання, яка активно взаємодіє з міждисциплінарним полем урбаністики. На сьогодні це достатньо інституціалізована ділянка, яка поєднує мережу навчальних закладів (де викладають дисципліни, пов'язані і з міською тематикою), дослідницькі центри, громадські організації та окремі мерії. Цей розділ пропонує короткий огляд ключових етапів становлення соціології міста в Україні та загальну оцінку її поточного стану авторами, які приблизно 15 років працюють у цій галузі.

Радянські передумови формування українського міського простору та його теоретичного і практичного бачення

До здобуття незалежності у 1991 році Україна, як і інші радянські республіки, була полем реалізації радянської теорії та практики стосовно бачення й розвитку міст. У радянській соціології місто трактували не лише як місце розміщення необхідної для виробництва робочої сили й осередок кращих порівняно з селом умов життя, але і як місце реалізації функції контролю й управління, що передбачає формування «радянської людини»¹²⁹. Наприклад, на думку М. Меєровича: «Теорія розміщення соціалістичної промисловості і населення стверджувала цінність будівництва нових міст як місць, вільних від стереотипів колишнього способу життя і тим самим сприятливих для впровадження нових форм організації діяльності та життя»¹³⁰. За задумом радянських архітекторів та урбаністів передбачалася «якісна перебудова середовища проживання людини на основі досягнень сучасної науки, техніки, культури»¹³¹. У «Робочій книзі соціолога», в якій побіжно була представлена тематика міста, зазначалося, що урбанізація в СРСР сприяла подоланню

¹²⁹ Чернова, Е. *История развития социологического направления урбанистики*, 2013. <http://www.urbanistika.ru/innovation/inova.php>. Доступ 19.12.2020.

¹³⁰ Меєрович, М. *Хозяйство, города, власть: как это было сделано в СССР*, 2010. <http://www.rusdb.ru/project/library/meerovich2/>. Доступ 19.12.2020. Тут і далі всі переклади належать авторам статті.

¹³¹ Смидович, С. Г., Хорев, Б. С. *Урбанизация. Демографический энциклопедический словарь*. М.: Советская энциклопедия, 1985. <http://nation.geoman.ru/demogr/item/f00/s01/e0001304/index.shtml>. Доступ 19.12.2020.

«патріархальщини», перебудові суспільних відносин на колективістських засадах тощо. Колективізм, як вважалося, проявляється, зокрема, у творенні гомогенних у соціальному розумінні районів¹³². Усе це спричинює формування «соціалістичної міської територіальної спільності», яку розуміють як «особливу форму соціальної спільності, що утворюється як система соціально-класових, соціально-етнічних, соціально-професійних та інших соціальних груп на основі відносин товариства і взаємодопомоги з приводу освоєння урбосередовища проживання і діяльності»¹³³. Розуміння міста як реальності, що змінює соціальні відносини, цілком відповідало класичним західним уявленням про уніфікацію способу життя мешканців міст¹³⁴ (у контексті змін у суспільстві з «домодерних» на «модерні»). Відмінності полягали хіба що в тому, що замовчувалася роль ринку в походженні й функціонуванні міст, а негативні елементи урбанізації заміщувалися оптимізмом з приводу соціалістичного міста як середовища для формування нової людини і суспільства: «Великі міста мають стимулювальний вплив на розвиток особистості»¹³⁵. Така спрощена позиція мала низький епістемологічний потенціал, а теоретичної альтернативи їй за радянських часів, по суті, не було.

У цей час в західній урбаністиці активно формується низка немарксистських концепцій, представлених передусім працями А. Лефевра¹³⁶, М. Кастельса¹³⁷ та інших, які наполягали на вивченні щонайперше економічних контекстів існування міста. Попри близькість ідей та зосередженість саме на економічних чинниках розвитку міст, радянські соціологи з різних причин ці теорії проігнорували¹³⁸. Така ж доля спіткала і соціокультурну парадигму, яка в західній урбаністиці брала свій початок від творів М. Вебера, Г. Зіммеля та В. Бенджаміна. У фокус уваги цих дослідників потрапляли передусім особливості міського способу життя. Місто описувалося як унікальний соціокультурний феномен (з наголосом на західноєвропейській специфіці), як спільнота, яка формується через міські ритуали, міську символіку, міський фольклор. Саме якісна унікальність, неповторність характеру міської культури та способів взаємодії містян творять місто як явище та формують його мешканців.

¹³² *Рабочая книга социолога*, 1983. <http://rudocs.exdat.com/docs/index-560306.html?page=8>. Доступ 19.12.2020.

¹³³ Пароль, В. И. *Социалистическая урбанизация и образ жизни горожан*. Дисс. ... доктора философских наук. Таллин, 1984. <http://www.dissercat.com/content/sotsialisticheskaya-urbanizatsiya-i-obraz-zhizni-gorozhan>. Доступ 19.12.2020.

¹³⁴ Вирт, Л. *Урбанизм как образ жизни*. Перевод с английского В. Вагина, 2009. <http://www.urban->. Доступ 19.12.2020.

¹³⁵ Яницкий, О. Н. *Социальные проблемы урбанизации в условиях НТР. Проблемы современной урбанизации*. М.: Наука, 1972, с. 46.

¹³⁶ Lefebvre H. *Writing on Cities*. Cambridge: Blackwell, 1996.

¹³⁷ Castells M. *The Urban Question. A Marxist Approach*. London: Edward Arnold, 1977.

¹³⁸ Лейбович О. Л. «Социология города в исторической перспективе». *Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Урбанистика*. 2012. № 1, с. 142–153.

Радянська урбаністика не повною мірою залишалася осторонь від розвитку цієї ділянки знання на заході. З 1960-х років у контексті лібералізації політичного курсу держави бачимо своєрідне поживлення розвитку радянського соціологічного знання в цілому та урбаністики зокрема. Відтоді головною практичною задачею досліджень міста радянські соціологи бачили задоволення потреб не тільки виробництва, а й мешканців міста. Це цілком вписувалося в «гуманістичну» спрямованість радянської соціології взагалі як опозиції плануванню, що здійснюється на підставі виключно теоретичних викладок, без урахування соціальної реальності. Особливо помітною активністю в реалізації цього завдання в період 1985–1995 років відрізнялася група дослідників на чолі з Т. Дрідзе, які розробляли так зване «прогнозне соціальне проектування»¹³⁹. Принцип необхідності в міському проектуванні виходити з людських потреб та інтересів виявився суголосний ідеям західної «нової урбаністики» – «місто для людини»¹⁴⁰. Розвиток цієї теми за часів перебудови й після призивів до актуалізації питань, пов'язаних з узгодженням інтересів і зі шляхами вирішення конфліктів з приводу міського розвитку, формування місцевого самоврядування, створення системи впливу міських жителів на прийняття управлінських рішень тощо¹⁴¹. Загальна «гуманістична» тематика соціології міста почала торкатися питання існування та формування міської культури, міського способу життя, мешканця міста як особливого суб'єкта, який усвідомлює власну відповідальність за те, що відбувається в місті, і розуміє, що може обстоювати свої інтереси. Школа Т. Дрідзе певною мірою стала предтечею формування нової урбаністики в Росії вже після розпаду Радянського Союзу, з її ключовими центрами в Москві, Томську та Новосибірську¹⁴².

Натомість в Україні відбувся доволі швидкий відхід від радянського доробку в ділянці міської соціології. Теоретичні розробки радянських соціологів міста не мали істотного впливу на розвиток соціології міста в незалежній Україні. Початковим стимулом для її розвитку стало відкриття кордонів та налагодження співпраці з західними університетами та дослідницькими центрами з тривалим досвідом міських досліджень, для яких падіння залізної завіси відкривало нову цікаву ділянку для досліджень – постсоціалістичний урбаністичний простір.

Становлення соціології міста в Україні

На початковому етапі розвитку соціології міста в Україні бачимо аналогічний російському «гуманістичний» поворот у спробах переосмислення ра-

¹³⁹ Дрідзе, Т. М. *Прогнозное проектирование и социальная диагностика*. М.: ИСАН СССР, 1991.

¹⁴⁰ Джекобс, Д. *Смерть и жизнь больших американских городов*. Перевод с английского Л. Мотылев. Москва: Новое издательство, 2011.

¹⁴¹ Яницкий, О. Н. *Гражданские инициативы и самодеятельность масс*. М.: Знание, 1988.

¹⁴² Пирогов, С. В. *Конспект лекций по курсу социология города*. Томск, 2003. <http://rudocs.exdat.com/docs/index-560306.html?page=8>. Доступ 19.12.2020; Вагин, В. В. *Городская социология: Учебное пособие для муниципальных управляющих*, Москва, 2000.

дянського міського простору та способів його формування. Наголос робився на тому, що радянське планове господарство, маючи пріоритетом розвиток виробництва, підривало міську культуру через велику кількість нових переселенців з села в місто; надто функціональний підхід до планування міського простору руйнував органічну канву міських спільнот. Типове для початкового періоду української незалежності активне відторгнення радянського призвело до більшої концентрації на соціокультурних феноменах, натомість зменшується порівняно з радянським часом вага досліджень, що звертаються до економічних основ функціонування міста, проблем соціального житла, окремих емансипаційних модернізаційних інновацій соціалістичних міст. Характерними рисами цього початкового етапу були як відсутність фінансової підтримки подібних досліджень з боку академій, так і не сформований стабільний інтерес до цієї тематики з боку інших акторів (політиків, спільнот, об'єднань мешканців, громадських організації тощо). Іншою типовою рисою розвитку урбаністичного знання в Україні на цьому етапі було те, що більш актуальними для дослідження виявлялися політичні, економічні, ідеологічні та інші питання, але не саме місто.

Однак поступово в українському суспільстві посилюється інтерес до міського простору через відкриття «білих плям», нових (забутих) імен, трагічних сторінок історії, першої хвилі декомунізації (в окремих регіонах) та переосмислення пам'яткоохоронної діяльності, але фокус уваги лишився досить вузький. Протягом 1990-х років поживається зацікавлення соціологічною теорією міста з боку громадського сектора та органів місцевого самоврядування, спричинене процесом творення нових громадських організацій, асоціацій, розробленням перших концепцій міського та регіонального розвитку. Проте на науковій царині це позначилося меншою мірою.

Стимулом для ранніх досліджень, які у фокусі мали ширше коло питань, але зосереджувалися на соціокультурних аспектах міських середовищ, часто стає міжнародна співпраця з усталеними західними центрами (Мічиганським університетом (США), Порівняльною програмою міських досліджень / Лабораторією стійкого розвитку міст Центру Вудро Вілсона (США), Інститутом Кеннана, Канадським Інститутом українських студій¹⁴³), де урбаністичні дослідження мали усталену традицію. Серед них можемо згадати: українсько-американський проект «Львів-Донецьк: соціологічний аналіз групових ідентичностей та

¹⁴³ Наприклад, Канадський інститут українських студій фінансував дослідження «Міська ідентичність у (пост)сучасному українському місті (приклад Харкова та Львова)» (2014), «Традиційні, модерні та постмодерні цінності в українському мегаполісі (приклад Харкова)» (2017, співфінансування з Грантом Президента України докторам наук для здійснення наукових досліджень), «Практики саморепрезентації багатонаціональних міст в індустріальну і постіндустріальну добу» (2018–2021), видання підручника з соціології міста (Соціологія міста: навчальний посібник, 2010), монографії з міської ідентичності (Мусієздов, 2016), видання серії випусків журналу *East/West: Journal of Ukrainian Studies*, присвяченої містам України (перший випуск: *Kharkiv: The City of Diversity*, 2020).

ієрархій соціальних лояльностей»¹⁴⁴ (1994, 1999, 2004, у 2010 додалися ще Київ, Житомир, Херсон та у 2015 Київ, Одеса, Дніпропетровськ, Харків), публікацію «Українсько-російське порубіжжя: формування соціального та культурного простору в історії та сучасній політиці, збірник матеріалів семінару Київського проекту Інституту Кеннана та філософського факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна»¹⁴⁵, колективні монографії за участі Б. Рубла «Створення столиці різноманітності: транснаціональні мігранти в Монреалі, Вашингтоні й Києві»¹⁴⁶, «Міста після падіння комунізму»¹⁴⁷, проект «Україна: образи регіонів і міжрегіональні відносини» (Луганськ-Дрогобич 2005–2008) Луганського національного університету ім. Т. Шевченка та Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка.

У період 2004–2006 років проект «Регіональний семінар з майстерності викладання дисципліни «Сучасні міські культури та ідентичності у «старих» містах», який реалізовував Центр магістерських програм (Львів, Україна) за фінансової підтримки Інституту відкритого суспільства, згуртував навколо себе групу молодих дослідників з Донецька, Дніпропетровська, Києва, Львова й Харкова та європейських урбаністів з Німеччини, Франції, Бельгії. Семінар став потужним імпульсом для інституціоналізації напряму, але і наклав свої обмеження, оскільки його тематичний фокус обмежувався переважно соціокультурними феноменами, а автори спиралися у своїх дослідженнях на теорії М. Вебера, Г. Зіммеля, П. Бурдьє, семіотичні та дискурс-аналітичні підходи. Як наслідок, у Львові, Донецьку й Харкові почали викладати курси з соціології міста, відбулася низка фокусованих конференцій, здійснення проектів та публікацій¹⁴⁸,

¹⁴⁴ *International project organised by the Institute for Social Research, University of Michigan, Ann Arbor; Institute of Historical Research at Franko National University, Lviv; and the Petro Yatsik Research Program of Modern History. Lviv-Donetsk, 1994, n=821; 1999, n=829; 2004, n=800, 2010, n=2014 and 2015? N=2375.*

¹⁴⁵ *Українсько-російське порубіжжя: формування соціального та культурного простору в історії та сучасній політиці.* Збірник матеріалів семінару Київського проекту Інституту Кеннана та філософського факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, 11 квітня 2003 р., Київ.

¹⁴⁶ Ruble, B. *Creating Diversity Capital: Transnational Migrants in Montreal, Washington, and Kyiv.* Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press; Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 2005.

¹⁴⁷ Czaplicka, J. *Cities after the Fall of Communism.* Woodrow Wilson center press, 2009.

¹⁴⁸ Малес, Л. «Карта міста: символічний простір управління». *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління.* Матеріали другої наукової конференції. Донецьк: ДонДУУ, 2006, с. 169–174; Міхеєва, О. «Державна ідеологія та конструювання спільної пам'яті про минуле: організоване забуття та феномен пригадування (на прикладі пам'ятників Донецька)». *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління.* Матеріали другої наукової конференції (Донецьк, 14 квітня 2006 р.). Донецьк: ДонДУУ, 2006, с. 175–180; Міхеєва, О. «Соціальний простір міста: можливості «прочитування» та управління». *Збірник наукових праць ДонДУУ: «Соціологія управління».* Серія «Спеціальні та галузеві соціології». Т. VIII, 3 (80). Донецьк: ДонДУУ, 2007, с. 413–422; Мусієздов, О. Соціальні уявлення про культурну ідентичність Харкова (за матеріа-

а 2010 року вийшов друком спільний підручник¹⁴⁹. Проте для більшості авторів цього підручника соціологія міста не стала основним науковим фокусом їхньої діяльності. Міський простір виступає радше як методологічна лінза, яка дозволяє вийти за рамки спрощеного націєцентричного дискурсу або дуалістичного регіонального протиставлення східної та західної України. Символічний простір міста, міські ідентичності та соціокультурні феномени розглядаються як такі, що розкривають різноманіття акторів, багаторівневі владні відносини (від глобальних до локальних), дозволяють почути голоси маргіналізованих груп тощо.

На зламі першого десятиліття XXI ст. в Україні відбувається якісний зсув в інституціоналізації урбаністичних студій загалом та соціології міста зокрема. У багатьох закладах вищої освіти розробляють нові курси та навчальні посібники. Упродовж 2010–2015 років група дослідників захистила кандидатські та докторські дисертації у рамках соціології міста – О. Сенюра (2010), Н. Обухова (2011), О. Мусієздов (2015), І. Козлова (2015), А. Рішко (2015).

У Львові, Києві та Харкові потужно про себе заявили незалежні наукові центри та інституції, які або цілком концентруються на урбаністиці, або визначають її як один з основних напрямів роботи (Центр міської історії Центрально-Східної Європи, CEDOS, Фонд ім. Гайнріха Бьоля, Східний інститут українознавства ім. Ковальських (CIU).

Інша важлива зміна полягала в тому, що внаслідок Помаранчевої революції в окремих містах до влади прийшли молоді команди, які розуміли, що розвиток міста вимагає співпраці чиновників з архітекторами, громадським сектором та експертами-науковцями (важлива роль тут відводилася саме соціологам). На перетині інтересів цих груп постали Інститут міста й портал «Відкритих даних» у Львові та CANactions в Києві (з розгалуженою мережею досліджень і проєктів по всій Україні).

Відтоді дедалі більше бачимо, що міські дослідження здійснює той, хто є ближче до практики, пов'язуючи «міські справи» з дискурсом про права, громадянське суспільство тощо з відповідною риторикою і посиланнями на відповідних авторів. У цьому, крім іншого, можна вбачати симптом того, що в суспільстві певною мірою склалися більш-менш усталені групи міських жителів

лами дослідження харківських першокурсників). *Вісник Львівського університету*. Серія соціологічна, 2008, 2, с. 100–109; Мусієздов, А. Ідентичність города: Образ Харькова в представлениях харьковчан. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 2009, 881, с. 154–159; Середа, В., Судин, Д. «Львів'янин» – окрема ідентичність чи місце прописки? *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи», 2008, 795, с. 94–98; Соболевська, М. *Методологічні аспекти дослідження соціальної пам'яті в контексті формування міської ідентичності. Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного сусп-ва*. Харків, Т.1, 2006, с. 290–295; Сорока, Ю. Г. «Соціокультурні зміни у місті як міждисциплінарна проблема». *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу суспільства*. Харків, 2008, с. 454–456.

¹⁴⁹ *Соціологія міста: навчальний посібник*. За заг. ред. О. К. Міхеевої. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2010.

з певним ступенем усвідомлення своїх інтересів та відповідним запитом. Навіть більше, можливо, – якщо погоджуватися з М. Кастельсом¹⁵⁰, – вони і формуються навколо найбільш резонансних суперечок і посягань на сталий міський простір. Іншими словами, інтерес до соціології міста (і ширше – до міських досліджень взагалі) оформлюється у зв'язку з практичними діями мешканців міста щодо захисту своїх інтересів. Прикладом цього є видання та події, що їх ініціює чи підтримує Представництво Фонду імені Гайнріха Бьолля в Україні¹⁵¹.

У цей час формується більш прикладний підхід до вивчення міського простору. Серед тематичного фокусу досліджень – якість життя, створення бренду/ідентичності міст, туристична привабливість, просторовий аналіз соціально-економічних зон, інвестиційна привабливість, креативний потенціал. Частина досліджень та розроблених програм розвитку міст базувалася на теорії Р. Флориди про креативні індустрії. Слідом за західними колегами-урбаністами українські дослідники вважали, що «креативна економіка» з фокусом на культурні індустрії, розвиток туризму та IT-сектора мають стати ключовими чинниками модернізації міст та перетворити їх на гідне та зручне місце проживання. Ця тематична лінія залишається актуальною в соціології міста в Україні і сьогодні, попри критичне переосмислення «креативних індустрій» у міжнародному науковому дискурсі.

Після Євромайдану та подальших трагічних подій (анексії Росією Криму й початку збройного конфлікту на території Донецької та Луганської областей) українські міста стикаються з новим явищем – інтенсивним переселенням населення з Криму та окупованих частин Донецької та Луганської областей, що створює як гуманітарні, так і ідентичні виклики. З одного боку, знов посилюється інтерес урбаністів до символічного переосмислення міських ландшафтів. Цьому сприяють процеси декомунізації, творення спонтанних місць пам'яті (Небесної Сотні та АТО), акцентоване маркування простору міст українською символікою, а також необхідність «ребрендингу та ревіталізації» міст, близьких до зони конфлікту, пошук нових «ідентичностей» для міст, які російська пропаганда подає як проросійські. З другого боку, високий рівень громадянської взаємодопомоги, економічно-інфраструктурні виклики, спричинені війною, розривом економічних зв'язків, масовою вимушеною та трудовою міграцією населення змусили дослідників змістити фокус уваги з макрорегіонів на локальні спільноти й містечка та їхні соціально-економічні проблеми (з особливим зосередженням на Донбасі). Серед ранніх соціологічних праць на подібну тематику можемо назвати лише монографію І. Кононова та колег¹⁵² «Криза і самоорганізація: шахтарсь-

¹⁵⁰ Castells, M.. *The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. II*. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell, 1997.

¹⁵¹ *Анатомія міста: Київ. Урбаністичні студії*, 2012; *Місто й оновлення: Урбаністичні студії*, 2013; Рекомендації щодо організації та проведення досліджень в місті Кушніренко, О., Петренко-Лисак, А., Шутюк, О., 2020.

¹⁵² Кононов, И. Ф., Кононова, Н. Б., Денщик, В. А. *Кризис и самоорганизация: Шахтерские горда Донбасса в период реструктуризации угольной промышленности: со-*

кі міста і поселення Донбасу в період реструктуризації вугільної промисловості: соціальний і екологічний виміри», серед нещодавніх – книга «Праця, виснаження та успіх: промислові мономіста Донбасу»¹⁵³.

До процесу долучилися також і соціологічні компанії. Соціологічна група «Рейтинг», починаючи з 2016 року, провела 6 хвилин всеукраїнського муніципального опитування, «Інфо Сапієнс» – 2 хвили індексу конкурентоспроможності міст України, соціологічна агенція «Фама» розробила та провела 2 хвили вивчення «індексу якості життя» (комплексний показник, який відображає рівень задоволеності міським середовищем (оцінка стану міської інфраструктури, якості послуг, які надають у різних сферах, і умов для життя, створених у місті) та особистим комфортом мешканців у місті).

Зміні фокусу сприяє також інтенсивна присутність міжнародних організацій, які формують істотну частку дослідницького кола питань з концентрацією на гуманітарних проблемах, посиленні ролі громадського сектора, питаннях людської безпеки, інвестиційної привабливості та креативних індустрій. Усі ці дослідження дозволили краще зрозуміти основні соціальні проблеми та уявлення мешканців про міста, в яких вони проживають.

Протягом останніх п'яти років в Україні сформувалася нова когорта урбаністів, частина з яких здобула освіту та науковий досвід за кордоном (О. Анісімов, Є. Власенко, А. Ляшева, В. Поднос, А. Пономарева, І. Тищенко, П. Федорів та ін.). Вони здійснили важливий теоретичний і тематичний «переворот» в українській урбаністиці. Базуючи свої дослідження на неомарксистських теоріях А. Лефевра, Д. Гарві, Ш. Зукін, С. Ройтман, вони повернули в дискусійне поле питання соціально-економічних нерівностей та особливостей їхнього формування в міських спільнотах, громадський та екологічний активізм. Зокрема питання житлової політики, обгородження, бездомності, критичне осмислення наслідків джентрифікаційних стратегій розвитку міст та беззастережного копіювання моделей розвитку, що базуються на теорії «креативних індустрій». Отже, протягом останніх двох десятиліть українська соціологія міста пройшла шлях від периферійної пострадянської ділянки, до інституціоналізованого міждисциплінарного поля, де однаковою мірою наявні як соціокультурний, так соціально-економічний напрями. Молоді українські соціологи-урбаністи інтегрувались у глобальні дослідницькі мережі. Вони спроможні говорити зі своїми закордонними колегами спільною теоретичною мовою, водночас мають власні теоретичні й методологічні напрацювання, які, крім того, стосуються осмислення специфіки пострадянського міського середовища.

циальное и экологическое измерения. Монографія. Луганск: Альма-матер, 2001.

¹⁵³ *Праця, виснаження та успіх: промислові мономіста Донбасу* / ред. Куліков, В., Склокіна, І. Львів, 2018.

Сучасні виклики в царині української соціології міста

Соціологія міста завжди була дисципліною, що виходила за рамки власне соціології. Натомість соціологія як така для свого утвердження часто була змушена чітко визначати власні дисциплінарні межі. Ситуація сучасної забюрократизованості академічної науки й обмеженого фінансування лише сприяє збереженню «чистоти» дисциплінарних рамок, тому міждисциплінарність може декларуватися чи обговорюватися, але не втілюватися в дослідженнях, що їх продукує українська академічна спільнота. Натомість ця міждисциплінарність знаходить більше втілення в діяльності різноманітних центрів та інституцій, які напряму не пов'язані з академічним середовищем, фінансованим з державного бюджету, однак частково залучають до своєї діяльності представників української академічної спільноти.

Прикладами такої міждисциплінарності та своєрідної «зустрічі» української академічної спільноти і самостійних дослідницьких центрів і платформ є діяльність Аналітичного центру CEDOS (ГО «Центр дослідження суспільства»), зокрема досить відомий проєкт «Mistosite» (українська урбаністична медіаплатформа)¹⁵⁴, журналу «Місто: історія, культура, суспільство»¹⁵⁵, Центру міської історії (Львів)¹⁵⁶, освітньої платформи «CANactions School»¹⁵⁷; можна також згадати окремі випуски журналу «Спільне»¹⁵⁸, воркшоп з урбаністичної антропології для молодих учених «Зрозуміти місто: Антропологія соціальних трансформацій» (Київ, 3–4 жовтня 2019 року)¹⁵⁹, докторські школи в межах проєкту «Українські міста на лінії геополітичного розлому»¹⁶⁰ і багато інших. Окремо слід згадати, що вже кілька років на платформі Prometheus є онлайн-курс «Урбаністика: сучасне місто»¹⁶¹. Серед академічних подій у царині соціології міста можна назвати конференцію, яку раз на два роки проводить факультет суспільних наук і міжнарод-

¹⁵⁴ *Mistosite – українська урбаністична платформа*. <https://mistosite.org.ua/ru/about>. Доступ 28.06.2021.

¹⁵⁵ *Місто: історія, культура, суспільство*. <http://mics.org.ua/journal/index.php/mics/about>. Доступ 28.06.2021.

¹⁵⁶ *Центр міської історії*. <https://www.lvivcenter.org/pro/our-history-and-aims/>. Доступ 28.06.2021.

¹⁵⁷ *CANactions*. <https://ukr.canactions.com/>. Доступ 28.06.2021.

¹⁵⁸ *Журнал «Спільне», № 12: Простір та нерівність*. <https://commons.com.ua/uk/zhurnal-spilne-12-prostir-ta-nerivnist/>. Доступ 28.06.2021.

¹⁵⁹ *Зрозуміти місто: антропологія постсоціалістичних трансформацій*. Воркшоп з урбаністичної антропології для молодих учених. Київ, 3–4 жовтня 2019 р. <http://www.historians.in.ua/index.php/en/ogoloshennya/2613-zrozumiti-misto-antropologiya-postsotsialistichnikh-transformatsij-vorkshop-z-urbanistichnoji-antropologiji-dlya-molodikh-uchenikh-kijiv-3-4-zhovtnya-2019-g>. Доступ 28.06.2021.

¹⁶⁰ *Українські міста на лінії геополітичного розлому*, <http://www.geokyiv.org/uk/pro-projekt>. Доступ 28.06.2021.

¹⁶¹ *Урбаністика: сучасне місто*, https://courses.prometheus.org.ua/courses/IRF/URBAN101/2015_T1/course/. Доступ 28.06.2021.

них відносин Дніпровського національного університету ім. О. Гончара (кафедра соціології) – на цей час відбулося вже чотири конференції.

Як одну з проблем у розвитку знання про місто в сучасній Україні мусимо зазначити те, що зараз у країні реалізують чимало урбаністичних досліджень, однак більшість з них є суто практично орієнтовані та, отже, не прирошують теорії та не мають оприлюднення в академічних часописах. Вони часто презентуються для вузьких кіл замовників та клієнтів, тому їх результати доволі складно відстежити. А відсутність зв'язку між цими дослідженнями часто робить їх непорівнюваними, що не дозволяє генералізувати дані ані для осмислення феноменів, ані для характеристики процесів. Найчастіше інтерес недержавних замовників досліджень спрямований на вивчення міської політики (в широкому розумінні) або історії. Дослідження, що їх проводить міська влада, на жаль, часто ініціюють навіть не так задля формування міських політик чи стратегій, як заради легітимації певних рішень чи демонстрації власної «демократичності» та уваги до «думки народу». Отже, і професійний рівень цих досліджень часто залишається недостатнім, щоб вважатися внеском до корпусу фахових знань про місто. Також зазначимо, що більш поширеними суто соціологічними академічними дослідженнями виявляються якісні дослідження через їхнє менше фінансування, а отже, доступність як для вчених, так і для замовників. Щоправда, причинами такої переорієнтації на якісні методи є ще й прагнення глибше зрозуміти сутність процесів та деталізовані інтерпретації, а також і наявні в Україні проблеми з формуванням вибірок для кількісних досліджень через тривалу відсутність перепису населення (останній відбувся 2001 року). Все це разом зумовлює певну обмеженість тематики досліджень, що фокусуються передусім на символічних аспектах міста.

Висновки

Загалом зазначимо, що для української соціології міста було типове доволі швидке дистанціювання від радянського теоретичного знання про місто та переорієнтація на співпрацю з потужними західними центрами та школами. Брак фінансування досліджень міста в країні та слабкий інтерес до подібних досліджень з боку того, хто міг би бути потенційно зацікавлений у них, компенсувалися за рахунок активного входження фахівців у західну академічну спільноту через систему грантів, міжнародних стажувань, навчання за кордоном. Політична динаміка в самій країні та переорієнтація на демократичні горизонтальні процедури взаємодії між різними акторами зумовили зростання запиту на знання про місто в українській академічній спільноті та активізували процеси творення нових інституцій – аналітичних центрів, платформ, проектних команд.

Серед важливих для уваги особливостей відзначимо певне послаблення інтересу до теоретичного розроблення ділянки соціології міста порівняно з початком 2000-х, однак це відбувається на тлі інституалізації дослідницьких центрів, а отже, фахової рутинізації їхньої діяльності. З другого боку, бачимо

актуалізацію подібного знання передусім у практичній площині. Однак залежність від замовників та доволі різний запит, а отже, і аспект вивчення призводять до накопичення часто не порівнюваної інформації, яка мало сприяє прирощенню теоретичного знання про місто.

Попри ці специфічні моменти, маємо на сьогодні плеяду фахівців, які сфокусовані на вивченні українського міського простору з урахуванням його пострадянського характеру, однак при цьому здатних доносити ці смисли до західної урбаністичної академії, говорячи спільною теоретичною мовою. Також накопичено значний обсяг емпіричних даних, що не завжди прямо орієнтовані на місто як основний фокус дослідження, однак дозволяють застосовувати їх до вивчення різноманітних аспектів життя та функціонування сучасних українських міст.

Виходячи з тематик, представлених в українському публічному полі, можна передбачити, що в найближче десятиліття актуальними питаннями для українських міських спільнот, а отже, і для соціологів-урбаністів лишатимуться – зростання структурно-економічних нерівностей, спричинених хижацькою будівельною політикою, процеси деіндустріалізації та декарбонізації окремих регіонів, диверсифікація сфер економічної діяльності, посилення екологічного та інших видів громадського активізму, сприяння переосмисленню радянського минулого, побудові більш відкритих, толерантних та багатокультурних міських спільнот.

ОЛЕНА ПЕТРИКІВСЬКА

ПРИНЦИПИ АНТРОПОЛОГІЗМУ, МІКРОУРБАНІЗМУ Й МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ В СУЧАСНІЙ УРБАНІСТИЦІ

Дослідження міст динамічно розвиваються. При цьому бачення міста щільно пов'язано з тією оптикою, яку використовує дослідник. Якщо ми справді хочемо знайти «обличчя міста», потрібно звернути увагу на ті зміни, що відбулися в урбаністиці в останні п'ятдесят років. Місто змінюється разом зі світом, і готових теорій, що пояснюють природу індустріального (Чиказька школа) або постіндустріального міста (Лос-Анджелеська школа) вже не вистачає. Принципи нового мислення про соціальний світ (в його основі – рух, мобільність, випадкове впорядкування) поступово приходять і в урбаністику. Реляційне мислення¹⁶², яке породжено відмовою від мислення в термінах центру – периферії, зайнято освоєнням мереж і потоків. У межах такого бачення немає жодних стабільних структур і соціального порядку, світ є рухливий, нестабільний, утворений різнорідною множинністю чинників.

Таке розуміння вимагає специфічної методології. Цілком можливо, що відповідний теоретичний інструментарій слід створювати під дослідні кейси. Компаративна урбаністика, місцеві («за місцем проживання») дослідження міст

¹⁶² Трубина, Е. Г. *Город в теории: опыты осмысления пространства*. Москва, 2011, с. 196.